

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญญามีความสำคัญในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง เพราะปัญญาเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรม^๑ กล่าวคือ ปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อให้เห็นความจริงหรือสัจธรรม^๒ หากไม่มีองค์ความรู้เรื่องปัญญานี้ การที่จะพิจารณาให้สามารถกำหนดท่าทีต่อสิ่งมีชีวิตและสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวกับโลกย่อมเป็นไปได้ยาก รายละเอียดในเรื่องความสำคัญของปัญญายังมีอีกมาก ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจ

เมื่อปัญญามีความสำคัญเช่นนี้ จึงน่าสนใจต่อไปว่า ปัญญานั้นหมายถึงอะไร แม้ว่าคำนี้มักปรากฏให้พบเห็นอยู่เป็นประจำในชีวิตประจำวัน เช่น เด็กคนนี้ปัญญาดี แต่ความหมายตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นเป็นเช่นไร ทั้งความหมายโดยพยัญชนะ (ศัพท์และไวยากรณ์) และความหมายโดยเนื้อหาสาระ และเมื่อพิจารณาถึงความหมายในส่วนหลังพระพุทธศาสนามุ่งสนใจเรื่องของปัญญาเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมเท่านั้น หรือยังให้ความหมายที่ครอบคลุมไปถึงระดับการดำรงชีพด้วย ไม่เพียงเท่านั้นการเข้าใจเรื่องปัญญาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นจำเป็นต้องศึกษาลงในรายละเอียดเพิ่มเติมว่า ปัญญาในพระพุทธศาสนามีการจำแนกเป็นประเภทตามนัยต่างๆ ได้มากน้อยเพียงใด และอย่างไร นอกจากนี้ยังควรสนใจศึกษาต่อไปว่า ปัญญานั้นไปปรากฏอยู่ในหมวดธรรมใดบ้าง

หากสามารถค้นหาคำตอบทั้งหมดข้างต้นย่อมทำให้เข้าใจเรื่องปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท แม้จะเป็นดังนี้ แต่การจะนำองค์ความรู้เรื่องปัญญานั้นไปใช้ประโยชน์จะต้องเข้าใจด้วยว่า การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นเช่นไร การมุ่งสนใจในเรื่องนี้ควรเริ่มจากประเด็นความหมายของการพัฒนาปัญญาก่อนว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทให้ความหมายไว้หรือไม่ เมื่อพิจารณาในเบื้องต้น ความหมายของคำว่า “การพัฒนาปัญญา” ไม่ปรากฏอย่างชัดเจน ดังนั้นในการค้นหาคำตอบจำเป็นต้องมุ่งนำความรู้ในเรื่องความหมายของ

^๑ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๓/๘๘, ๑๕/๙๔/๑๐๑.

^๒ แนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อให้เห็นความจริงหรือสัจธรรม คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งสองข้อแรกจัดเป็นปัญญา - ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๓, และดูรายละเอียดเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ เพิ่มเติมใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๔๖/๑๗๙, ๒๔๕/๒๕๙, ๒๖๕/๒๙๑, ๒๗๑/๓๐๕, ๓๑๔-๓๒๘/๓๓๕-๓๔๖, ๓๓๐/๓๔๘, ๓๖๔/๔๒๑, ๓๗๖/๔๕๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓/๓๑, ๑๐๔/๑๐๐, ๑๓๕/๑๒๖, ๔๖๐/๕๐๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๒๕/๓๙๒, ๓๗๕.

ปัญหาที่จะสามารถค้นพบก่อนมาเป็นฐานความรู้ เพื่อไปเชื่อมโยงเข้ากับความหมายของคำว่า “พัฒนา” ซึ่งหมายถึง “ทำให้เจริญ”^๓ ผลจากความพยายามในการค้นหาคำตอบนี้จะเป็นเช่นไร เป็นประเด็นที่น่าสนใจ

การเข้าใจความหมายของการพัฒนาปัญญาอย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจำเป็นต้องรู้ลึกลงไปถึงอุปสรรคในการพัฒนาปัญญา ซึ่งองค์ความรู้ที่ปรากฏอยู่ในเรื่องปัญญาธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่ง ปัญญาธรรม คือ อุปสรรค^๔ ที่ทำให้การพัฒนาปัญญาไม่เป็นผลสำเร็จ หรือดำเนินไปไม่ถึงเป้าหมายที่กำหนดหรือวางแผนไว้ เกิดความเนิ่นช้า ติดขัดจนไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้^๕ ซึ่งรายละเอียดเป็นเช่นไร เป็นอีกเรื่องที่น่าสนใจ

เมื่อเป็นเช่นนี้ยังมีคำถามที่น่าสนใจอีกว่า ปัญญาในพระพุทธศาสนามีแนวทางการพัฒนาอย่างไร การค้นหาคำตอบสามารถพบแนวทางในเบื้องต้นได้ว่า หลักไตรสิกขาและหลักกุฎติธรรมสามารถประยุกต์ไปเป็นแนวทางพัฒนาปัญญาได้ และงานวิจัยฉบับนี้เรียกว่า แนวทางพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขา และแนวทางพัฒนาปัญญาตามหลักกุฎติธรรม ๔ ตามลำดับ โดยที่แนวทางแรกศึกษาโดยใช้ศีล สมาธิ และปัญญาเองเป็นเครื่องมือ^๖ ส่วนแนวทางหลัง อาศัยหลักเริ่มต้นจากการคบหาสัตบุรุษ (สัปปริสสวะ) การฟังคำสอน (สัทธัมมัสสวนะ) การคิดอย่างแยบคาย (โยนิโสมนสิการ) และการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ (ธรรมธัมมานุปฏิปัตติ) เป็นเครื่องมือ^๗ ผลจากการค้นหาคำตอบในประเด็นนี้ไม่เพียงเป็นประเด็นที่น่าสนใจ แต่ยังสามารถเป็นฐานความรู้ให้นำไปสังเคราะห์ร่วมกันระหว่างแนวทางพัฒนาปัญญาตามหลักไตรสิกขากับแนวทางพัฒนาปัญญาตามหลักกุฎติธรรม ๔ และการสังเคราะห์นี้จะสร้างแนวทางที่สอดคล้องกันมากขึ้นเพียงใดเป็นเรื่องที่น่าสนใจเช่นกัน และคำถามสุดท้าย แท้ที่จริงแล้ว การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนานั้นมีเป้าหมายอะไร

^๓ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗๙.

^๔อุปสรรค คือ ความขัดข้อง สิ่งเข้าไปขัดข้อง เครื่องกีดกัน สิ่งขัดขวาง - พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๕๖๗.

^๕ช.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๑๙/๕๒๙, ช.ส. (ไทย) ๒๕/๘/๕๐๐, และดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๒๑.

^๖ดูรายละเอียดเรื่องไตรสิกขาเพิ่มเติมใน วิมทา. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๒, อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๙, ๙๓/๓๒๕, อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๐๕/๖๒๖, ช.ป. (ไทย) ๓๑/๑๗๐/๒๖๗.

^๗ดูรายละเอียดเรื่องกุฎติธรรม ๔ เพิ่มเติมใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๑/๔๙๕, ๑๐๔๖/๕๖๘, ๑๐๕๑/๕๗๗, ๑๐๕๘/๕๗๙, ๑๐๗๐/๕๘๒, ช.ป. (ไทย) ๓๑/๓/๕๔๓-๕๔๔.

ดังนั้นงานวิจัยฉบับนี้จึงสนใจจะศึกษาเรื่องปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท และเรื่องการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อสร้างความเข้าใจในเรื่องดังกล่าว และนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องตามหลักการในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นที่พึงของประชาชนชาวไทยตลอดมา

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้มีศัพท์ที่เกี่ยวกับการศึกษาวิจัย และเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยจึงให้คำจำกัดความไว้ดังนี้

๑.๓.๑ การพัฒนาปัญญา หมายถึง การทำให้ดีขึ้น เจริญขึ้น นำไปสู่ความรู้เห็น รู้แจ้ง ทำให้เข้าใจความเป็นจริงต่างๆ โดยไม่มีข้อสงสัย

๑.๓.๒ ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่ว ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจในการพัฒนาจิตใจตนเองให้เกิดปัญญา ใช้ชีวิต ดำเนินชีวิตด้วยสติและสัมปชัญญะ กระทำการต่างๆ ด้วยสติปัญญา

๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาทครั้งนี้ มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้คือ

๑.๔.๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงเรื่องปัญญาไว้ในหนังสือ “พุทธธรรม” สรุปความได้ว่า มนุษย์สามารถฝึกปรีชาปัญญาของตนให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริง จนจิตเป็นอิสระหลุดพ้นจากกิเลส ผ่องใส เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานโดยสมบูรณ์ สามารถคิดพิจารณาแก้ไขปัญหามากมาย และทำกิจกรรมทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริงของตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อสังคมและต่อประเทศชาติในที่สุด และท่านได้กล่าวถึงเรื่องปัญญาไว้ในหนังสือเรื่อง “พระพุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ” สรุปความได้ว่า ในพระพุทธศาสนา ศรัทธาคือความเชื่อ ปัญญา คือ

“พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๙).

ความรู้เข้าใจ ไม่ใช่คู่แข่งกันที่จะแย่งชิงที่ยึดครองกัน แต่ศรัทธาเป็นบันไดของปัญญา^๙ และท่านยังกล่าวถึงเรื่องปัญญาไว้ในหนังสือเรื่อง “วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม” สรุปได้ความว่า การพัฒนาปัญญา เป็นกระบวนการพัฒนาตนที่ดำเนินไปภายในตัวบุคคล ศึกษา ความรู้ ความเข้าใจ แนวคิด ทศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้อง สอดคล้องกับความเป็นจริง ที่เกื้อกูลแก่ชีวิตตนและสังคม^{๑๐} นอกจากนี้ท่านยังได้กล่าวถึงเรื่องปัญญา เมื่อครั้งยังดำรงสมณศักดิ์เป็นพระธรรมปิฎก ไว้ในหนังสือเรื่อง “ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้” สรุปได้ความว่า พื้นฐานทางปัญญาของผู้บรรลุนิพพาน คือการมองสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น หรือเห็นตามความเป็นจริงด้วยจิตที่ตั้งมั่นมีท่าที่เป็นกลาง มีสติไม่หวั่นไหว ไม่ยินดี ยินร้ายไปตามอารมณ์ที่เกิดขึ้น สามารถตามดูรู้เห็นอารมณ์นั้น ๆ ตามสภาวะตั้งแต่ต้นจนตลอดสาย ลึกซึ้งลงไปอีกคือ ปัญญาที่รู้เท่าทันสังขาร รู้สามัญลักษณะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา รู้เท่าทันสมมติบัญญัติ ไม่ถูกหลอกให้หลงไปตามรูปลักษณ์ภายนอกของสิ่งทั้งหลายและยอมรับความจริงได้ทุกด้าน^{๑๑}

๑.๔.๒ โอโช (Osho) กล่าวถึงเรื่องปัญญาญาณ ไว้ในหนังสือเรื่อง “ปัญญาญาณ” สรุปความได้ว่า ปัญญาญาณเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในตัวเรา เป็นการสอนที่มาจากข้างใน ไม่ใช่สิ่งที่หยิบยืมมาจากข้างนอก อะไรก็ตามที่มาจากภายนอกไม่ใช่ปัญญา ปัญญาเป็นการเห็นด้วยตนเอง เป็นความสามารถในการมอง เป็นช่องของวิสัยทัศน์^{๑๒}

๑.๔.๓ พุทธยานันทภิกขุ กล่าวถึงเรื่องปัญญา ไว้ในหนังสือเรื่อง “เคลื่อนไหว เล่ม ๒ ตอนวันนี้มีแต่ว่าง” สรุปความได้ว่า เกิดปัญญาตาใจได้เห็นธรรม มีความหมายว่า จิตที่เกิดปัญญาสามารถโน้มน้าวนำเอาสิ่งที่สัมผัสอายตนะ ๖ ที่มากระทบเข้ามาเป็นอุบายธรรม เมื่อนำมาปฏิบัติสามารถขัดเกลากิจของตนได้ โดยไม่ต้องให้อาจารย์มาสอน สามารถเข้าถึงธรรมได้ไม่ยาก เพียงเราได้ดวงตาเห็นธรรมจริง ๆ เท่านั้น^{๑๓}

๑.๔.๔ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวถึงเรื่องปัญญา ไว้ในหนังสือเรื่อง “พุทธวิธีบริหาร” สรุปความได้ว่า นักบริหารต้องมีปัญญา คือ ความรอบรู้เกี่ยวกับงานในหน้าที่และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ทำหน้าที่บริหารตน คน และงาน ต้องมีความรู้ใน ๓ เรื่อง คือ รู้ตน รู้คน และรู้งาน และนักบริหารต้องพัฒนาปัญญาอยู่เสมอ ด้วยสุตมยปัญญา ฟัง หรือรับข้อมูล

^๙พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘).

^{๑๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘).

^{๑๑}พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๗).

^{๑๒}โอโช(Osho), ปัญญาญาณ, แปลและเรียบเรียงโดย ประพนธ์ ฝาสุขยิต, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : ไยโหม, ๒๕๔๘).

^{๑๓}พุทธยานันทภิกขุ, เคลื่อนไหว ๒ ตอนวันนี้มีแต่ว่าง, (กรุงเทพมหานคร : ไยโหม, ๒๕๕๒).

จินตามยปัญญา คือการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับมาจากการฟังคิดแบบโยนิโสมนสิการ และ
ภวานมยปัญญา หมายถึงความที่ได้จากการฝึกปฏิบัติและการลงมือทำจริงจัง^{๑๔}

๑.๔.๕ นายสมักร บุราวาศ กล่าวถึงเรื่องปัญญา ไว้ในหนังสือเรื่อง “ปัญญาจุดกำเนิด
และกระบวนการพัฒนาทางปัญญาของมนุษยชาติ” สรุปความได้ว่า ปัญญา คือ ความรอบรู้ใน
สรรพสิ่งทั้งหลายและปรากฏการณ์ของมันเป็นพัฒนาการและวิวัฒนาการต่างๆ ผลของปัญญา คือ
ปรีชาญาณ (Wisdom) จะปรากฏออกมาเป็นความเฉลียวฉลาด ซึ่งนักจิตวิทยาในปัจจุบันทำการ
วัดเป็น I.Q.(Intelligence Quotient) และปัญญาแคบๆอันเป็นความรู้ที่ประกอบการงานยังไม่
สามารถทำให้เราเข้าใจโลกได้ดี เพราะไม่อาจช่วยอบรมจิตใจของเราให้เข้าใจโลกอย่างตลอด
ปลอดโปร่งได้ แต่จะมีปัญญาที่กล่าวในวิสุทธิมรรค ระบุว่า คือ วิชาการศึกษาทำให้เรารู้แจ้งในโลกและ
เมื่อรู้แล้วยังสามารถทำให้เรตัดกิเลสตัณหาออกไปเสียจากจิตใจได้^{๑๕}

๑.๔.๖ พระพอง อภิวิญโญ (สวสดี) กล่าวถึงเรื่องปัญญา ไว้ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง
“การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง จิตว่าง ของท่านพุทธทาส” สรุปความได้ว่า จิตที่
ประกอบด้วยปัญญา หมายถึง การทำตนให้ว่าง ไม่ให้จิตยึดถืออะไรมาเป็นตัวตน ให้มองทุกสิ่งว่า
สักว่า เช่น พิจารณากายก็สักว่ากาย จิตก็สักว่าจิต ฯลฯ เป็นต้น โดยรู้ชัดว่า ไม่มีอะไรเป็นตัวตนที่
แท้จริง^{๑๖}

๑.๔.๗ พระสมเกียรติ ปริญญาโณ (เพชรอรียวงศ์) กล่าวถึงเรื่องปัญญา ไว้ในงาน
วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง ตถตาในทรรศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ”
สรุปความได้ว่า วิปัสสนาปัญญา เป็นเครื่องละกิเลส เป็นวิธีเดียวที่จะนำไปสู่ความรอบรู้ครบถ้วน
ในกฎธรรมชาติดูเห็นตถตา หรือ เห็นไตรลักษณ์ คือ ลักษณะของสังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์
เป็นอนัตตา ทำให้ชำนาญ รู้ให้ทันอารมณ์ รู้แจ้งแทงตลอด ให้ได้ทั้งด้านปริยัติ ปฏิบัติ และ
ปฏิเวธ^{๑๗}

๑.๔.๘ นายสุนันท์ เพ็ชรพิรุณ กล่าวถึงเรื่อง การพัฒนาปัญญา ไว้ในงานวิทยานิพนธ์
เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ” สรุป

^{๑๔}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๑๕}สมักร บุราวาศ, ปัญญา จุดกำเนิดและกระบวนการพัฒนาทางปัญญาของมนุษยชาติ,
พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๕๒).

^{๑๖}พระพอง อภิวิญโญ (สวสดี), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิด เรื่อง ‘จิตว่าง’ ของท่านพุทธ
ทาส”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๕).

^{๑๗}พระสมเกียรติ ปริญญาโณ (เพชรอรียวงศ์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเรื่อง ‘ตถตา’ ตาม
ทรรศนะของท่านพุทธทาส”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

ความได้ว่า ความเข้าใจในเรื่องปัญญาไม่ว่าจากพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์ชั้นใด ๆ ปัญญา ก็คือ ความรู้แจ้ง ผู้ศึกษาปฏิบัติจนรู้แจ้งตามความเป็นจริงในกฎธรรมชาติต่าง ๆ เช่น กฎ ไตรลักษณ์ ของชั้น ๕ กฎอฏฐังคิก หรืออริยสัจ ๔ เป็นต้น กระบวนการพัฒนาปัญญาตามแนว ทานพุทธทาสภิกขุ มุ่งเน้นการใช้สติปัญญา ด้วยจิตที่มีสัมมาทิฐิ กระตุ้นฝึกใช้อานาปานสติใน การดำเนินชีวิตประจำวัน^{๑๔}

๑.๔.๙ พระมหากฤษ ญาณวโร (ใจปลื้มบุญ) กล่าวถึงเรื่องปัญญา ไว้ในงาน วิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างญาณและปัญญาในพระพุทธศาสนา เถรวาท” สรุปความได้ว่า ปัญญาเป็นเรื่องละเอียดอ่อนลึกซึ้ง จะเกิดปัญญาได้ต้องเป็นปัญญาที่ สัมพันธ์กับญาณที่เกิดจากภาวนามยปัญญา หรือที่เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา เป็นโลกุตตรปัญญา ที่ นำความรู้แจ้งในทุก ๆ สิ่งนำความพ้นทุกข์มาสู่ผู้ปฏิบัติ ไม่มีการฝึกฝนแทนกันได้ เพื่อให้เกิดผล ที่สุดแห่งปัญญา คืออัสวักขยญาณ คือการทำเอาสวะให้สิ้นไป โดยผ่านกระบวนการเจริญ มหาสติปัฏฐาน ๔ คือ พิจารณากายในกาย พิจารณาเวทนาในเวทนา พิจารณาจิตในจิตและ พิจารณาธรรมในธรรม กำหนดรู้อารมณ์ทั้งที่เป็นรูปธรรมนามธรรมในปัจจุบัน ซึ่งสามารถบรรลุ มรรค ผล นิพพานได้ในที่สุด^{๑๕}

ผู้วิจัยพบว่า ปัญญาในพระพุทธศาสนามีทั้งระดับปัญญาที่เป็นปัญญาทางโลกียปัญญา (ปัญญาทางโลก) และปัญญาที่เป็นโลกุตตรปัญญา ซึ่งปัญญาในระดับสูงจะครอบคลุมถึง ความรู้ ความเข้าใจในสรรพสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงที่เป็นไตรลักษณ์ คือ ทุกสิ่งล้วนเป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ทนอยู่ไม่ได้ และอนัตตา ไม่มีตัวตน ซึ่งผลของปัญญานั้น จะนำไปสู่ปัญญาญาณ (wisdom) เป็นผู้บรรลุธรรม

๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเรื่อง “ปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท” และ “การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท” โดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถ กถา ฎีกา และหนังสือสำคัญทางพระพุทธศาสนาตลอดจนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

^{๑๔}นายสุนันท์ เพ็ชรพิรุณ, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตามทฤษฎี ของพระพุทธทาสภิกขุ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

^{๑๕}พระมหากฤษ ญาณวโร(ใจปลื้มบุญ), “การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างญาณและ ปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยในเชิงเอกสาร (documentary research) ซึ่งผู้วิจัยได้จัดขั้นตอนแห่งการดำเนินการวิจัย (research process) ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การศึกษา “ปัญหา” มีประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจ ได้แก่ ความสำคัญของปัญหา ความหมายของปัญหา ประเภทของปัญหา และปัญหาที่ปรากฏในหลักธรรมต่างๆ ส่วนใน “การพัฒนาปัญหา” มีประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจได้แก่ ความหมายของการพัฒนาปัญหา อุปสรรคของการพัฒนาปัญหา แนวทางการพัฒนาปัญหา และเป้าหมายของการพัฒนาปัญหา ซึ่งความรู้ทั้งสองส่วนนี้ผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถา และฎีกา นอกจากนั้นแล้วผู้วิจัยจะยังทำการศึกษาค้นคว้าจากตำรา เอกสาร งานวิทยานิพนธ์ หรืองานวิจัยต่างๆ ของนักวิชาการ เพื่อเป็นฐานในการศึกษาวิจัยขั้นต่อไป

ขั้นตอนที่ ๒ การศึกษาเรื่องปัญหา ผู้วิจัยได้รวบรวมประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้จากขั้นตอนแรกมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัยเนื้อหาบทที่ ๒

ขั้นตอนที่ ๓ การศึกษาเรื่องการพัฒนาปัญหา ผู้วิจัยได้รวบรวมประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้จากขั้นตอนแรกมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัยเนื้อหาบทที่ ๓

ขั้นตอนที่ ๔ การสรุปผลการศึกษาวิจัย โดยผู้วิจัยได้นำผลการวิจัยจากขั้นตอนที่ ๒ ขั้นตอนที่ ๓ มาสรุปผลการศึกษาวิจัยว่า สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั้ง ๒ ข้อที่ได้ตั้งไว้นั้นตามลำดับ และนำเสนอผลการสรุปการวิจัยในเนื้อหาบทที่ ๔

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบเรื่องปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๗.๒ ทำให้ทราบเรื่องการพัฒนาปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท